

Για την επιτέλεση On Performance

Οι γλώσσες από συστημική άποψη, είναι ανοικτές στις αλληλοδράσεις, σε αμοιβαίες ανταλλαγές, σε μιμήσεις, σε υιοθετήσεις, σε παρεξηγήσεις. Σ' αυτήν την αέναη αλληλεπίδραση των γλωσσών η περίπτωση της «Performance» μοιάζει να είναι μια τυπική περίπτωση, καθώς αυτή η αγγλική λέξη «performance», τείνει να γίνει παγκόσμια, μια και η εκφορά της γίνεται από πολλούς κατοίκους του πλανήτη όλο και πιο συχνά, όλο και πιο ευρύτερα από γεωγραφική προοπτική. Το ίδιο παρατηρείται και στον ελληνικό χώρο. Αναμφίβολα από πρακτική άποψη και από την επικοινωνιακή σκοπιμότητα, η χρήση μιας διεθνούς λέξης διευκολύνει και τη διάδοση της πρακτικής στην οποία παραπέμπει.

Στην ελληνική περίπτωση η «performance» επανα-εισαγάγεται στην Ελληνική Κοινωνία μετά το 1960. Το «επανα» χρειάζεται διευκρινίσεις που θα δοθούν σε ύστερη στιγμή. Παρ' όλη την κυρίαρχη τάση στη χρήση του όρου «performance», η πρόταση για τη χρήση του όρου «επιτέλεση» δεν γίνεται για λόγους «γλωσσολογικού εθνικισμού», αλλά μια ελληνική εκδοχή του όρου μπορεί να αποδώσει ένα πλήθος και ένα πλούτο συμπαραδηλώσεων και επομένως να αξιοποιήσει τα γλωσσολογικά παιχνίδια που επιτρέπει η ελληνική γλώσσα.

Σ' αυτό το πνεύμα δίνονται πρώτες ενδείξεις για το σημειωτικό – εννοιολογικό του όρου «επιτέλεση» (βλέπει και την εικόνα 1).

Επιτέλεση – τελετή, τέλος, τελεία, πολυτέλεια, συντέλεια, εκτελεστής, τελειώνω, τελεστής, συντελεστής, εκτελώ, επιτελείο, τελετουργία, αποτελεσματικότητα, τελεσφορία, ιεροτελεστία....

Η επιτέλεση έχει τη χροιά τελετής όπως αυτές πραγματώνονται πιο έντονα και συστηματικά, στις προβιομηχανικές κοινωνίες με την έννοια μιας συμβολικής και συλλογικής διαδικασίας εγγεγραμμένης στα αντίστοιχα πολιτιστικά μορφώματα (cultures) και λειτουργούν ως αποδείξεις αυτής της πολιτιστικής ιδιοτυπίας.

Η επιτέλεση έχει «τέλος» και σκοπούς ατομικούς και συλλογικούς (π.χ. κριτική του κοινωνικού γίνεσθαι, διερεύνηση προσωπικών δυνατοτήτων, δοκιμασία κωδικών έκφρασης).

Η επιτέλεση προσφέρεται και ως αντικείμενο – διεργασία που και προκαλεί τον θαυμασμό και αναζητάει την αξιολογική εκτίμηση ως προς την εμβέλεια της και την αποτελεσματικότητά της.

Η επιτέλεση ως διαδικασία ανεπίσσει, αναπτύσσεται και πραγματώνεται με όλες τις διαδικασίες των επιτελεστών – performers για επιτυχή μεταμόρφωση των υλικών και άυλων στοιχείων , για κατάκτηση της ποιότητας, και γιατί όχι μιας κάποιας τελειότητας, για διαμόρφωση κανόνων σχετικών με το *métier*-επάγγελμά τους.

Η επιτέλεση «εκτελείται» καθώς περιλαμβάνει υλικά, ενεργήματα, κανόνες, κώδικες όχι βέβαια αιώνιους αλλά μορφοποιούμενους σε συνεχή αναθεώρηση και αναπροσδιορισμό.

Η επιτέλεση απαιτεί στρατηγικές και τακτικές , τόσο ως προς την πραγμάτωση της αυτής καθεαυτής και την κοινωνική της υποδοχή και όσο ως προς την πολιτιστική της νομιμότητα, παραπέμπουν σχεδόν σε μια επιτελική ορολογία και νοοτροπία – «*état major*».

Από την προαναφερόμενη δειγματοληπτική επίδειξη των σημασιών και των νοηματικών διασυνδέσεων της «επιτέλεσης» διαφαίνεται η ποικιλότητα των γλωσσολογικών επιπέδων και των κοινωνικών πρακτικών της. Ωστόσο, προηγουμένως ,αναφέρθηκε ότι η επιτέλεση (performance) επαναεισάγεται στο σώμα της ελληνικής κοινωνίας.

Γιατί αυτό το «επανά»; το ερώτημα παραπέμπει στο αν υπάρχει πολιτισμική (civilizational) συνέχεια η πολιτιστική (cultural) ασυνέχεια στην πορεία της ελληνικότητας ή της ελληνικής κοινωνίας. Αν γίνει δεκτή η υπόθεση της πολιτισμικής συνέχειας, τότε τελετουργίες, δρώμενα, συμβολικά συμβεβηκότα μπορούν να εντοπιστούν στη διαδρομή της ελληνικής ιδιοτυπίας, τίθεται λοιπόν το ερώτημα, αν η performance-επιτέλεση, ως καλλιτεχνική πρακτική, είναι καινοφανής ή όχι;

Θα επιχειρηθούν δύο τύποι απάντησης στο προαναφερόμενο ερώτημα. Η πρώτη στηρίζεται σε μια παράθεση του νοηματικού σύμπαντος

στο οποίο εγγράφεται η επιτέλεση στην αρχαία Ελλάδα και η δεύτερη στην παραδειγματική πορεία του Εμπεδοκλή. Και οι δύο απαντήσεις στηρίζονται,μεταξύ άλλων, στο βιβλίο του Αλέξανδρου – Φοίβου Δ. Μουρελάτου, «Οδοί της γνώσης και της πλάνης. Λόγος και εικόνα στα αποσπάσματα του Παρμενίδη», μετ. Α. Μοσχονά, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης ,2002, απ' όπου αντλούνται ορισμένες πληροφορίες και ερμηνευτικές διατυπώσεις γύρω από την «επιτέλεση» και κυρίως γύρω από το μόρφημα «τελ-».

Στα ομηρικά έπη, ο ταξιδιώτης προχωρεί προς τον προορισμό «τελειώνει» και «επιτελεί» ή πραγματοποιεί ή «ολοκληρώνει» την πορεία του και το δίδυμο «νόστος/οδός» συμπληρώνουν αυτήν την εικόνα. Εξάλλου το συντελεσμένο είναι το πλήρες, το ολοκληρωμένο, το τέλειο: τελάω σημαίνει την πραγμάτωση ταξιδιού.

Η ρίζα «τελ-» παραπέμπει στην εκπλήρωση σκέψης, ευχής ή προφητείας. Το δε «τελείν» σημαίνει κάνω ή πράττω ή ενεργώ σε απόλυτη συμφωνία προς κάποιο σχέδιο, εντολή, προσευχή, υπόσχεση, προφητεία.

Η δε τελεσφορία (efficiency) μια ορθο-λογική συσχέτιση ανάμεσα σε στόχους, μεθόδους και αποτελέσματα κάτω από τις επιταγές του επιτυχούς, του επικεντρωμένου και του σύστοιχου.

Μια άλλη εκδοχή του «τελείν» συσχετίζεται με τις προσπάθειες που στοχεύουν να μετατρέψουν την «έννοια σε γεγονός, είτε είναι η έννοια αυτή υπόσχεση είτε ένα σχέδιο ή μια πρόβλεψη ή μια προφητεία – (ει τετελεσμένον εστί – εάν είναι γραμμένο να γίνει).

Το ρήμα τελάω υπονοεί ολοκλήρωση ενός ταξιδιού όχι μόνο ως δρόμο αλλά και ως αναζήτηση προς τη γνώση και συμπεριλαμβάνεται και η αφήγηση και τα αποτελέσματα αυτής της αναζήτησης,αλλα και οι συνθήκες αυτής καθεαυτής της πρακτικής και συμβολικής εξερεύνησης. Οι δε οι εικόνες του «τέλους» συνδυάζονται με το «ιμάντα», τον «κύκλο» και όλες τις σχετικές εικόνες.

Οι προαναφερόμενες ενδείξεις δεν εξαντλούν βέβαια όλο το θέμα, ωστόσο επιτρέπουν να δειχτεί το ιστορικό βάθος του τελείν (επιτέλεση,

τελείωση, συντέλεση) και ταυτόχρονα διακρίνονται απηχήσεις από τις σαμανιστικές και ορφικές πρακτικές και παραδόσεις

Πέρα από όμως από τις διαχρονικές αναφορές είναι δυνατόν να προταθεί ένα παράδειγμα – επιτελεστή στη διαχρονική προοπτική; Η περίπτωση του Εμπεδοκλή ως ποιητή, φιλοσόφου, κοινωνικού ακτιβιστή, πολιτικού μεταρρυθμιστή, ως ιδιότυπης πολιτιστικής παρουσίας, θα μπορούσε να παίξει το ρόλο του προτύπου, της απαρχής και καταστατικής καταγωγής. Στα βιβλία του «Φύση» και «Καθαρμοί» (βλέπε στο G. S. Kirk, J. E. Raven, M. Schofield. «Οι προσωποκρατικοί φιλόσοφοι», Μετ. Δημ. Κούρτοβικ, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα, 2006), διαφαίνεται ότι ο Εμπεδοκλής βρίσκεται στο μεταίχμιο του σαμανιστικού ή μυθολογικού παρελθόντος και του φιλοσοφικού στοχασμού, κρατώντας την ποίηση ως στήριγμα και προσανατολισμό. Η ιστορία – μύθος με τα σανδάλια που άφησε ο Εμπεδοκλής όπως αυτός έπεσε στην Αίτνα για να ενωθεί με την φωτιά – ένα από τα τέσσερα συστατικά στοιχεία του κόσμου σύμφωνα με τη θεωρία/θεώρηση του. Αφήνει τα χρυσά σανδάλια ως απόδειξη της απουσίας του από τον «μάταιο» κόσμο μας, αλλά ταυτόχρονα μας ενώνει με τα θεμέλια αυτού του εφήμερου κόσμου. Δεν είναι τυχαίο που ο Hölderlin θεώρησε τον Εμπεδοκλή ως τον αρχέγονο, πρωταρχικό, και απ-αρχικό Έλληνα ποιητή.

Αν γίνουν δεκτά τα προηγούμενα, τότε η αναφορά στην επιτέλεση στην σύγχρονη Ελλάδα μοιάζει ως αναβίωση, ως επανα-εισαγωγή ενός χαμένου προτύπου μιας απωθημένης δυνατότητας.

Αν όμως γίνει δεκτή η υπόθεση της πολιτιστικής ασυνέχειας πως είναι δυνατόν να κατανοηθεί η ανάδυση της επιτέλεσης στις σύγχρονες κοινωνίες; Σύμφωνα μ' αυτήν τη θεώρηση η επιτέλεση λειτουργεί ως σύμπτωμα της κοινωνικο-πολιτιστικής ιδιοτυπίας της, που θα μπορούσε να συνοψιστεί με τον ακόλουθο τρόπο: στις σύγχρονες κοινωνίες της αφθονίας, στις τεχνολογικές ισχυρές χώρες, η συμβολική διάσταση έχει υποχωρήσει λόγω της καλλιέργειας των ορθολογισμών, οι τελετουργίες περιορίστηκαν μπροστά στο κυνήγι της αποτελεσματικότητας, η αναζήτηση των πρώτων αιτιών έδωσε τη θέση της στους νεωτερισμούς (novelties) και

τις καινοτομίες (innovations). Η επιτέλεση είναι ίσως μια «απελπισμένη προσπάθεια να κρατηθούν στον ορίζοντα στοιχεία και αποχρώσεις από τις σαμανιστικές ή μυθολογικές διεργασίες που ήταν κυρίαρχες στις προϊστορικές και πρωτοιστορικές κοινωνίες ή κοινωνίες χωρίς γραφή. Με μιαν άλλη έκφραση, η επιτέλεση είναι μια προσπάθεια αναγέννησης του πρωτογονικού, του πρωταρχικού και του αρχέγονου.

Σ' αυτήν την θεώρηση η επιτέλεση έχει το στοιχείο του «νέου» και του «πρωτότυπου».

Πέρα από την εγκυρότητα των δύο προσεγγίσεων της επιτέλεσης, πέρα του αν πρόκειται για «αιώνια» – ή απλώς εισαγωγή πολιτιστικό-καλλιτεχνικής πρακτικής, το κύριο ερώτημα περιστρέφεται, πώς η επιτέλεση γεννιέται και μεταμορφώνεται σε διάφορες χώρες ? και πώς στην Ελλάδα?

Όπως διαφαίνεται από την εικόνα – σχηματικά – επιτελεστικά ποιήματα εικόνας 2, 3, η «performance» και la «performance» αποκτούν ιδιαίτερο νόημα στο αγγλικό και γαλλικό γλωσσολογικό σύμπαν. Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν και σ' αυτές τις περιπτώσεις συγχύσεις και παραδηλώσεις. (π.χ. performing arts and performance art – οι πρώτες αναφέρονται στις κλασικές θεατρικές παραστάσεις ή τις μουσικές εκδηλώσεις, ενώ η performance art αναφέρεται στο συγκερασμό των καλλιτεχνικών δυνατοτήτων και διεργασιών με την πρωτοβουλία και πάντοτε με την παρουσία του επιτελεστή). Αλλά και σε άλλες χώρες πέρα από το δυτικό κόσμο, παρατηρείται η ίδια «σύγχυση».

Στην εικόνα 4 διαφαίνεται η τύχη της επιτέλεσης στην Ιαπωνία, Κίνα και Ταϊλάνδη.

Στην Ιαπωνία μιλούν για την και προφέρουν στο μέτρο του δυνατού το «performance art» και μεταγράφουν το σημαίνον όπως κάνουν μ' όλες τις ξένες λέξεις, γλώσσες. Ωστόσο, η ουσία της επιτέλεσης ανάγεται στο θέατρο Noh, δηλαδή στην συνένωση της σιντοϊστικής και βουδιστικής παράδοσης.

Οι Κινέζοι ονομάζουν την επιτέλεση «action art» (siyay y shou) που είναι μια άλλη έκφραση για ένα ισχυρό ρεύμα και στις δυτικές κοινωνίες

(βλέπε Richard Mactel (Ed.) «Art Action, 1958-98», Inter Editeur, Québec, 2001). (Poésie action, Intermedia art, Art action, Actionism,...). Η έκφραση αυτή έχει προκαλέσει μεγάλες και παθιασμένες συζητήσεις αν δηλαδή, η επιτέλεση-«action art» δεν είναι παρά μία πολιτική δράση κι αυτό δεν θάταν μια απλή υπόθεση στο πλαίσιο της Κίνας.

Στην Ταϊλάνδη υπάρχει ένας συνδυασμός art/performance live-freshness (si-ka-par-sdang-sod). Όπου τονίζεται το «φρέσκο» της ανθρώπινης παρουσίας αλλά και το καινούργιο.

Παραμένει λοιπόν ανοικτό ζήτημα η παγκοσμιότητα της επιτέλεσης!

Στη χώρα μας, η πορεία της νεωτερικότητας (modernity(é)) εξακολουθεί να είναι αβέβαιη, και η τύχη της ριζοσπαστικής – ακραίας νεωτερικότητας (extreme modernity) ακόμη πιο αβέβαιη. Για παράδειγμα, ο διάλογος, κι αυτός ασυνεχής, για τον αν υπήρξε ή υπάρχει πρωτοπορεία, ιστορική ή μη, γιατί το κίνημα DADA ή νέο-DADA ή μετά-DADA δεν βρήκε ισχυρές ρίζες στο ελληνικό καλλιτεχνικό πεδίο. Στην περίπτωση της επιτέλεσης (performance) διαπιστώνεται το ίδιο σύμπτωμα. Πιο συγκεκριμένα, στις δεκαετίες του 60-70 υπήρξαν πρωτοβουλίες στο όνομα της επιτέλεσης κυρίως από μουσικούς (με προεξάρχοντα τον Γιάννη Χρήστου)· στις δεκαετίες του 70-80 γλύπτες και ζωγράφοι επιχειρήσαν την εξερεύνηση του πεδίου της επιτέλεσης (με εξαιρετική επίδοση της Μαρίας Καραβέλα). Στη δεκαετία 80-90 πολλοί σχετικά καλλιτέχνες δοκίμασαν τις δυνάμεις τους σε διάφορα σημεία της χώρας, και με διαφορετικούς συνδυασμούς τεχνών. (Την περίοδο 1991-2 ο Julien Blaine εγκαινίασε τον «Φούρνο» με μια σειρά επιτελέσεων).

Στις αρχές του 2000 ένα νέο κύμα καλλιτεχνών από μια ποικιλία καταγωγών και ακολουθώντας τα διδάγματα ενός πλήθους σχολών, ξανάρχισαν τη σισύφεια εργασία να κάνουν την επιτέλεση πιο ορατή στον κοινωνικό ορίζοντα και πιο δομημένη στις πρακτικές της και τους προσανατολισμούς της. Η νέα γενιά καλλιτεχνών, συχνά με ειδική εκπαίδευση ή εμπειρία στο εξωτερικό (για παράδειγμα ο καθηγητής επιτέλεσης Bartolomeo Ferrando στη Σχολή Καλών Τεχνών της Βαλένσιας

στην Ισπανία, δέχεται στα μαθήματά του σπουδαστές/ριες Έλληνες/ίδες και άλλους Ευρωπαίους/ες – χάρη στο πρόγραμμα Socrates της Ευρωπαϊκής Ένωσης, διερευνούν νέους δρόμους ή «nouvelles manoeuvres» σύμφωνα με τον Richrad Martel. Αυτό που σίγουρα λείπει από τη χώρα μας είναι ένα πλέγμα θεσμών και διαδικασιών που να υποστηρίζει, να αξιολογεί και να αξιοποιεί τις εκάστοτε επιτεύξεις. Επίσης, η Ελλάδα είναι απούσα από το χάρτη των συστηματικών προσπαθειών για την ανάδυση και την ανέλιξη της επιτέλεσης ως ιδιαίτερου χώρου καλλιτεχνικών και κοινωνικο-πολιτιστικών ικνηλατήσεων ,όπως τα μεγάλα και έγκυρα φεστιβάλ επιτέλεσης. Με μια άλλη έκφραση, στη χώρα μας είναι αναγκαίο και ίσως επείγον να πολλαπλασιαστούν οι δράσεις τόσο από τους καλλιτέχνες όσο και από ομάδες και θεσμούς, ώστε να δημιουργηθεί ο τόπος όπου ανακεφαλαιώνονται οι αναζητήσεις και οι κατακτήσεις των επιτελεστών (performers) αλλά και των όλων των συμμετεχόντων στις επιτελέσεις, ένας τόπος ανταλλαγής εμπειριών Ελλήνων και ξένων performers – επιτελεστών, ένας τόπος απ' όπου η διασπορά της performance ως καλλιτεχνικού ενεργήματος μπορεί να αντλεί πόρους και δύναμη. Δηλαδή, είναι απαραίτητη η σύμπλεξη στόχων και πρακτικών, και ως ουτοπία και ως εντοπία.

Η ιδιοτυπία της επιτέλεσης – performance είναι η ποικιλία καταγωγής των καλλιτεχνών (ποιητές, ζωγράφοι, χορευτές, ηθοποιοί, γλύπτες, μουσικοί...), η μονιμότητα ή μη της πρακτικής από μέρους τους, η κινητοποίηση υλικών ή άυλων μέσων, η χρήση ή μη των νέων τεχνολογιών, η αναζήτηση τόπων – περιοχών πέρα από τους καθιερωμένους και γενικότερα η ανατροπή των κανόνων και η εφήμερη ανασύνθεση του κομματιασμένου σώματος της «τέχνης». Σ' αυτό το πνεύμα το πεδίο της επιτέλεσης αποτελεί πριν απ όλα ανοιχτό ορίζοντα, κι αυτό προσφέρεται ως ευκαιρία για το πέρασμα από τη δυστοπία του παρόντος στην αλλοτοπία του μέλλοντος.

Δημοσθένης Αγραφιώτης

Ποιητής – Επιτελεστής

Καλλιτέχνης
διαμέσων